

Tarih, Tarihî Roman ve Toplumsal-Kültürel Bellek İlişkisi Temelinde Tarihî Romanların İşlevsel Özellikleri¹

Fatih Aynacı*

* Arş. Gör. Dr.
Aksaray Üniversitesi Eğitim
Fakültesi Yabancı Diller
Eğitimi Bölümü
fatihayn@hotmail.com
Aksaray / TÜRKİYE

Öz

Bu çalışmanın amacı; tarih, toplum, edebiyat birlikteliğini temsil eden tarihî romanların yalnızca edebî nitelik taşıyan metinler olmadıklarını, aynı zamanda bazı insanî değerlerin bireye ve topluma kazandırılmasında etkin rol oynayabileceklerini ortaya koymaktır. Nitekim kurgu-gerçek birlikteliğinin en somut biçimlerinden birini simgeleyen tarihî romanların, dış gerçeklikten bağımsız olmadıkları gözlenebilmektedir. Bu bağlamda çalışma boyunca öncelikle toplumsal-kültürel bellek kavramıyla ifade edilmek istenenin ne olduğu konusuna ve bu kavramla tarih bilimi arasındaki ilişkiye kısaca açıklık getirilecektir. Ardından tarihî romanları ortaya çıkaran etkenlere ve bu etkenlerin toplumsal-kültürel bellek oluşumu üzerindeki etkilerine değinilecektir. Son olarak tarihî romanların özellikle “yeniden canlandırma” ve “eğlendirme” olmak üzere iki ana başlıkta ele alınacak işlevsel özelliklerinin, toplumsal-kültürel bellek kavramının devamlılığının sağlanmasına ve tarih-kimlik-aidiyet bilincinin inşa edilmesine belli düzeyde katkı sunabileceğinden bahsedilecektir. Öte yandan konuyla bağlantılı olarak, kurmaca metinlerin temelini oluşturan anlatı unsurlarının (kişi, zaman, uzam, olay örgüsü) tüm bu faaliyetlerin yürütülmesi sürecinde etkin rol üstlendiği gösterilecektir. Tarihî romanların işlevsel özellikleri arasında özellikle “yeniden canlandırma” işlevinin bahsi geçen amaçlara doğrudan katkıda bulunduğu belirtilecek; diğerinin ise, ancak bu işlev kapsamında anlamlı bir bütün oluşturduğu anlatılacaktır. Bunun yanında tarihsel gerçeklerin kurmacayla yoğrulduğu bu tür romanlarda, tarihsel verilerin roman yazarları tarafından daha dikkatli ve sorumluluk duygusu çerçevesinde ele alınması gerektiği konusu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, roman, işlevsellik, bellek, bilinç.

Gönderim / Received:

25.01.2022

Kabul / Accepted:

26.03.2022

Alan Editörü / Field

Editor:

Gülsüm Kırbuş

Functional Features of Historical Novels in The Context of History, Historical Novel and Socio-Cultural Memory Relationship

Abstract

The aim of this study is to reveal that historical novels that represent the unity of history, society and literature are not only literary texts, but also can play an active role on adoption of some human values related to the individual and society. As a matter of fact, it can be seen that historical novels, one of the

¹ Bu makale, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Prof. Dr. Mehmet Emin Özcan danışmanlığında tamamlanan “Tarihî Romanda Gerçeklik: Gilbert Sinoué'nin *L'Égyptienne* ve *La fille du Nil* Başlıklı Tarihî Romanlarında Kurgu-Gerçeklik İlişkileri” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

most concrete forms of fiction-real unity, are not independent of external reality. In this context, throughout the study, first of all, it will be briefly clarified the concept of socio-cultural memory and the relationship between this concept and the science of history. And then it will be talked about the factors that reveal historical novels and the effects of these factors on socio-cultural memory formation. Finally, it will be mentioned that the functional features of historical novels, which will be especially discussed under two main headings (reanimation and entertaining), can contribute at a certain level to the continuity of the concept of socio-cultural memory and to the creation of the consciousness of history-identity-belonging. On the other hand, it will be shown that the narrative elements (person, time, space, plot), forming the basis of fictional texts, play an active role in the realization of all these activities. Among the functional features of historical novels, it will be especially stated that the "reanimation" function contributes directly to the aforementioned purposes and the other functional feature "entertaining" has a meaning only within the scope of "reanimation" function. Besides, it will be emphasized that the data related to historical reality in such novels where historical facts become the material of fiction, should be handled more carefully and within a sense of responsibility by novelist.

Keywords: History, novel, functionality, memory, consciousness.

GİRİŞ

Roman türü kapsamında günümüze değin ortaya çıkmış alt türler incelendiğinde, her birinin kurgusal-biçimsel yapısını oluşturan kendine özgü imgesel ve kavramsal göndergelere sahip olduğu görülür. Bunlar aynı zamanda ilgili türün karakteristik özelliklerini ortaya koyabilmeyi kolaylaştıran temel unsurlar olarak nitelenebilir. Öte yandan nerdeyse bütün roman türlerinin ya muhabatını etkileme ya da onu inandırma ereği doğrultusunda hareket ettiği düşünüldüğünde, işlevsellik yönünden roman türleri arasında çoğunlukla birbiriyle benzeşen bir durumun ortaya çıktığı fark edilir. Buna karşın işlevsellik bağlamında bütünden kısmen ayrışan roman türleri de bulunmaktadır. Bu alt türler arasında yer alan tarih içerikli/konulu romanlar, bunun en somut örneklerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle bu romanların "tarihi/tarihsel roman (klasik tarihî roman), çağdaş tarihsel roman, biyografik tarih romanı ve postmodern tarih romanı" olmak üzere dört temel başlıkta ele alınabilecek alt biçimleri arasında konumlanan tarihî/tarihsel roman (klasik tarihî roman) biçiminin, bilinen amaçlara ek olarak bireysel ve toplumsal yaşamın şekillendirilmesi hususunda farklı işlevsel görevler üstlenebilmesi söz konusu olabilmektedir (Aynacı, 2021, s. 38). Zira bu işlevsel unsurlar, kurgusal düzeyde çoğunlukla bu tür romanların içeriğini belirleyecek nitelikte etkin rol oynayabilmektedir. Romanların dış gerçeklikten esinlenen kurgusal yapısının döngüsel biçimde yeniden dış gerçekliğe uzanan bir yönelim gösterdiği hesaba katıldığında, çalışma dâhilinde tarihî romanlara ilişkin değinilecek işlevsel unsurların görmezden gelinemeyecek düzeyde önemli sonuçlar üretebileceği öngörülebilir. Bu bakımdan edebî metinlerin çoğunda okur odaklı bir mantık çerçevesinde geniş kitlelere hitap edebilme anlayışıyla hareket edildiği göz önünde bulundurulacak olursa, tarihî romanların işlevselliğini, edebî yönden çok, bireye ve topluma kazandırdıkları açısından ele almanın, daha anlaşılır ve nitelikli sonuçlar ortaya koyacağı ifade edilmelidir. Bu kapsamda işlevsel özellikleri bağlamında tarihî romanların toplumsal-kültürel belleğin oluşumu üzerindeki etkilerine geçmeden önce, toplumsal-kültürel bellek kavramıyla kastedilenin ne olduğuna, kavramla tarih bilimi arasındaki sıkı ilişkiye ve tarih biliminin bu hususta üstlendiği yükümlülükler kısaca değinilecektir. Ardından, tarihî roman biçimini ortaya çıkaran temel etkenlerden söz edilerek, bu tür romanların toplumsal-kültürel bellek kavramıyla ilişkisi ortaya konulacaktır. Birbiriyle iç içe geçmiş vaziyetteki bu yapının bir sonucu olarak, tarihî romanların sadece kurmaca bir metinden ibaret olmadığı, işlevsellik temelinde hem bireysel hem de toplumsal yaşama dönük katkılar sunabileceği açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca ilgili başlık altında kurmaca metinlerin olmazsa olmazları arasında yer alan anlatı unsurlarının (kişi,

zaman, uzam, olay anlatımı) sürece ne şekilde destek verdiği ve yazarların bu süreçte tarihsel gerçeklerin yansıtılması konusunda özenli ve sorumlu davranmaları gerektiği konuları üzerinde durulacaktır.

Toplum, Kültür ve Toplumsal-Kültürel Bellek İlişkisi

Sözlükte “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” (TDK, 2011, s. 1558) ifadesiyle tanımlanan “kültür” kavramı, insanoğlunun varlığıyla paralel bir gelişim göstermektedir. Değerler ve insanî ilişkiler temelinde yaşanan coğrafyanın şartlarıyla uyumlu olarak yüzyıllar içinde meydana gelen devinimsel, aynı zamanda etkileşimli bir yapıyı temsil eden bu kavram, üzerinde birçok yorum ve değerlendirmenin yapıldığı temel araştırma alanlarından biri olagelmıştır. Kavramla ilgili bugüne kadar yapılan değerlendirmeler, genellikle benzer bir içeriğe sahip olsa da, sözlükteki tanımından yola çıkıldığında, kültür kavramının kendi sürekliliği içinde hem bireysel hem de toplumsal yaşam için hayati öneme sahip bir unsur olduğu fark edilmektedir. Bireylerin, özellikle toplumların, kendilerini tanıtmaya, farklılıklarını ortaya koymaya biçimlerini genellikle kültür olgusu üzerine inşa etmeleri, bunun kanıtı niteliğindedir. Öyle ki, Doğu-Batı kültürü, Avrupa kültürü, Uzakdoğu kültürü, İslam kültürü, Hristiyan kültürü gibi gündelik yaşamda da çokça kullanılan tanımlama biçimlerinin, bu bağlamdan hareketle ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Kültür kavramının süreklilik özelliği, “yaşanılan, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık” (TDK, 2011, s. 304) şeklinde tanımlanan “bellek” kavramıyla birlikte ele alındığında, her ikisinin birbiriyle bütünleştiği farklı bir kavramla karşı karşıya kalınmaktadır: toplumsal-kültürel bellek. Nitekim “kültür” ve “bellek” kavramlarının birey ve toplum üzerinde oluşturdukları etki, bu iki kavramın birbiriyle ne denli sıkı bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bir toplumun geçmişinde deneyimlenen olaylar ve toplum üyeleri vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel unsurlar, aynı zamanda o toplumun toplumsal-kültürel belleğini oluşturmaktadır. Bu durum, kültür olgusu ekseninde “aktarımsal süreğenlik” söylemiyle kavramsallaştırılabilir. Esasında bu eğilim, akla ilk geldiği üzere bireyden topluma doğru değil, çoğunlukla toplumdan bireye yönecek biçimde şekillenmektedir. Toplumun birey üzerindeki etkisine ilişkin yapılan bu tespitin doğruluğu, Maurice Halbwachs’ın “yaşamımızın tarihi, genel tarihin bir parçası olduğundan, otobiyografik hafıza (içsel-bireysel bellek) tarihsel hafızadan (dışsal-toplumsal bellek) yardım alacaktır” (2017, s. 47) ifadesiyle teyit edilmektedir. Ancak her ne kadar bireysel bellek oluşumunda toplumun öncü bir etkiye sahip olduğu ifade edilse de, her bir bireyin bir araya gelmek suretiyle aynı zamanda “toplum” kavramını meydana getirdiği unutulmamalıdır. Başka bir ifadeyle, birey ve toplum kavramları arasında, birinin diğerinden bağımsız düşünülmesi halinde tek başına işlevsiz kalacağı karşılıklı ve döngüsel bir parça-bütün ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ister bireyden topluma isterse toplumdan bireye uzanacak biçimde şekillensin, bu bilinç düzeyine erişildiği bir ortamda toplumsal-kültürel bellek kavramı, zincirin halkaları gibi iç içe geçerek kendini gerçekleştirilme ve kültürel sürekliliği sağlama imkânını elde etmektedir. Konu bütüncül biçimde değerlendirildiğinde, mikro düzeyde bireyleri, makro düzeyde toplumu bilişsel-duyuşsal açıdan benimsedikleri medeniyet anlayışı etrafında ortaklaştıran yaşamsal ve tarihsel değerler bütününe hem kültür olgusunu şekillendirdiği hem de toplumsal-kültürel bellek kavramını meydana getiren bileşenleri oluşturduğu gözlenebilmektedir. Toplum ve kültür olguları her ne kadar değişken ve devinimli bir yapıya sahip olsalar da sözü edilen kültürel unsurlardan birçoğunun, “aktarımsal süreğenlik” yoluyla yüzyıllar boyu varlığını sürdürdüğü öngörülmektedir.

Tarih Bilimi ve Toplumsal-Kültürel Bellek İlişkisi

Birey-toplum-kültür ve bellek ilişkisi üzerine verilen bu kısa bilgiler ve yapılan tespitler bir bütün olarak ele alınacak olursa, tarih biliminin bahsi geçen değerleri ilgili toplum bireyelerine aktarma hususunda başat toplumsal-kültürel bellek oluşturma unsurlarından biri haline gelmesi söz konusu olabilmektedir. Bu bakımdan toplumsal bütünleşmeye katkı sunan unsurların çoğu gibi tarih biliminin de, toplumsal-kültürel bellek kavramı çerçevesinde dikkate değer bir yer edindiği söylenebilir. Zira Nuri Bilgin'e göre, geçmişle bugün arasında henüz bilinmeyen bağları gün yüzüne çıkarmayı, mevcut bağları ise kuvvetlendirmeyi amaçlayan tarih bilimi, bahsedilen bütünleşmeyi sağlamak üzere kavram tarafından, dönemin şartları içinde bilinçlendirme faaliyetlerinin bir aracı olarak kullanılabilir (2013, s. 31). Nitekim tarih bilimi özelinde bilinçli bir tercihin ürünü olarak belirlendiğine inanılan tarihi olaylara atıfla "hatırlanan ya da hatırlanabilecek sonsuz sayıdaki seçenek içinden yapılan tek bir seçimidir" (1999, s. 18) diyen Eric Hobsbawm, bu sözle tarih biliminin toplumsal-kültürel bellek kavramının gözetimi altında, onun ihtiyaçlarına yönelik hareket etti(ril)ğini örtülü biçimde ortaya koymaktadır. Kavramın görünmeyen, fakat hissedilen bu denetleyici ve tayin edici gücü, Ahu Tunçel tarafından "hem 'tarih'tir hem de 'şimdi'; hem 'geçmiş'tir hem de 'bugün'" (2017, s. 22) ifadesiyle betimlenir. Bunun yanı sıra Pierre Nora gibi tarih biliminin, zaman içinde toplumsal-kültürel bellek kavramının kapsamını düzenleyici bir noktaya evrilebileceğini, yani yukarıda bahsi geçen görev paylaşımının tersinden bir mantıkla şekillenebileceğini varsayan araştırmacılar da bulunmaktadır (2006, s. 24-245). Dolayısıyla bu konuda toptan bir kabul ile ilerlemek yerine, yaşamsal olabilirlikler çerçevesinde ihtiyatlı bir yaklaşım benimsemenin daha yararlı olacağı belirtilmelidir.

Üzerinde ortaklaşılacak değerleri "aktarımsal süreğenlik" temelinde bir sonraki kuşağa iletecek topluluğun kalmadığı bir düzlemde, kültür olgusunu yaşatmak, ortak geçmişi yitip gitmekten kurtarmak, yani toplumsal-kültürel belleğe dair bileşenleri yeniden bir araya getirmek maksadıyla aracı bir unsura başvurmak, hiç kuşkusuz akla en uygun yollardan birini oluşturmaktadır. Maurice Halbwachs'a göre tarih bilimi, bu doğrultuda kullanılacak en elverişli araçlardan birini oluşturmaktadır (2017, s. 76-77). Serpil Özaloğlu'nun da dediği gibi "şimdiki zamanı oluşturabilmemiz için tarihle aramızda bir bağa, dışardan bize aktarılmış bir bilince ihtiyacımız vardır" (2017, s. 14). Bu açıdan bakıldığında, tarih biliminin, gerektiği durumlarda birey ve toplum açısından geçmişini öğrenme, aidiyet bilinci içerisinde ulus olma şuuru erişme ve geleceğini bu düşünceler etrafında şekillendirme gibi amaçlara hizmet edebileceği söylenebilir. Nitekim bir bireyin kendi kişiliğini oluşturma sürecinde benlik arayışı içerisinde girmesiyle, herhangi bir toplumun aidiyet duygusundan yola çıkarak köklerine ilişkin kimlik arayışına girmesi ve süreç içinde bu gibi kaynaklara başvurması arasında bir koşutluk bulunduğunu söylemek mümkündür. Tarih biliminin birey ve toplum yaşamı açısından üstlendiği işlevsellik, tam da bu noktada ortaya çıkmakta ya da çıkarılması gerekmektedir. Öyle ki, *ortak bellek* söylemiyle kavramsallaştırdığı tarih olgusu için İlhan Tekeli, "bu ortak bellek insanların toplumsal kimliklerini ve geleceğe ilişkin beklentilerini belirleyen bir araçsallık kazanmıştır" (1998, s. 117) ifadesini kullanır. Tekeli, bu söylemiyle hem tarihin toplumsal yaşama dönük bütünleştirici etkisini, hem de toplumların kültürel kimliklerini ve geleceklerini ancak geçmişleri hakkında bilgi sahibi olarak inşa edebileceklerini açıklamaya çalışır. Nasıl ki bir hücreden alınan verilerden, bütün bir dokunun mevcut durumu hakkında bilgi sahibi olunabiliyorsa, tarihsel akış içinde birey ve toplum hayatına etki eden olaylar ve bu süreçte tecrübe edilen yaşanmışlıklar yardımıyla da bir toplumun kimliğini oluşturan toplumsal-kültürel bellek bileşenleri benzer biçimde açığa çıkarılabilir (Wilson, 1971, s. 716).

Yukarıda anlatılanlar bir araya getirildiğinde, buradan, geçmişin gün yüzüne çıkarılmasına yardımcı olan tarih biliminin, aynı zamanda tarih-kimlik-aidiyet bilincinin oluşturulması ve toplumsal geleceğin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi gibi konularda itici bir güç oluşturabileceği sonucuna

ulaşmaktadır. Bu durum aynı zamanda tarih biliminin hem bugünün hem geleceğin bireylerine yön veren anlatsal yanı güçlü önemli bir bilinçlendirme aracı haline gelebileceğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Mehmet Kaplan, bireysel ve toplumsal bilinçlenmede tarih biliminin taşıdığı önemi, “milletler ancak tarihlerini bilmek suretiyle ‘millî şuur’a sahip olurlar” (1982, s. 64) sözleriyle özetler.

Bununla birlikte tarih-kimlik-aidiyet farkındalığının işlevsel bir bütünlük oluşturabilmesinin, bugün ile geçmiş arasında kurulacak bağın bilinçli biçimde oluşturulmasıyla doğrudan ilişkili olduğu belirtilmelidir (Furrer, 2000, s. 372). Bu görüşü destekleyenler arasında yer alan Sadık Kemal Tural, diğer araştırmacılar gibi tarih bilinciyle hareket etmenin, ulus olma bilincine ulaşma konusunda zihinsel bir eşik oluşturduğuna vurgu yaparken, konuya farklı bir açıdan bakmanın da yollarını arar. Yazılı kaynakların bulunmadığı ya da bu kaynaklara erişimin zor olduğu dönemlerde, içerdikleri bilgilerle tarih bilimine; edebî nitelikleriyle, tarihî romanlara temel oluşturan destan, menkıbe ve halk hikâyeleri gibi sözlü/yazılı kültür unsurlarının, bahsi geçen bilinçli bağın oluşturulması hususunda aracılık yapabileceğini ileri sürer. Zira ona göre bu tür metinler, kapsam bakımından millî şuur geliştirme yönünden birey ve toplum yaşamına belli başlı kazanımlar sunabilmekte, böylelikle geçmiş ile günümüz arasında bir geçit vazifesi üstlenebilmektedirler. Tural, bu düşüncesini “belgelerin dereceli olarak sustuğu yerde menkıbe ve destan adını verdiğimiz mahsuller konuşur. Ferd için hafıza ve şuur ne ise, cemiyetler için tarih, menkıbe ve destan odur” (1976, s. 14) ifadesiyle açıklamaya çalışır. Dolayısıyla hem tarihî hem de edebî değeri bulunan bu tür sözlü/yazılı kaynakların, bir yönüyle tarih bilimini destekleyici ikincil unsurlar oldukları, diğer yönüyle toplumsal-kültürel bellek ve tarih-kimlik-aidiyet bilinci oluşturmada etkin rol üstlenebildikleri görülmektedir. Bu hususta etki alanı açısından *İlyada* ve *Odysseia* destanları örnek gösterilebilir. Bu anlatılar, Yunan halkı ve köklerini Helenistik kültüre dayandıran toplumlar için ortak bir değer özelliği taşımakta, aynı zamanda ilgili topluluklarda toplumsal-kültürel belleğin devamlılığını sağlama noktasında köprü vazifesi görmektedir. Nitekim Jan Assmann’ın “Homeros destanları, bu anlamda, bir grubun kimliğini dayandırdığı geçmişin kurgulanma biçimi olarak, kültürel belleğin örgütlenme biçimlerinden birini oluşturmaktadır” (2018, s. 284) sözü de bu çıkarımı doğrulamaktadır. Buna karşın modern zamanlara gelindikçe, etkinliklerini sürdürmekle birlikte, söz konusu metinlerin üstlendikleri sorumluluğu benzer mantıkla hareket eden farklı edebî türlere devrettiği gözlemlenir. Buna göre Hülya Argunşah’ın ifadesiyle “[...] masallaşmış tarih bilgisi taşıyan bu anlatı türlerinden boşalan yer, romanla, özellikle tarihî romanla doldurulmuştur” (2016, s. 11).

Tarihî Roman Biçimini Ortaya Çıkaran Etkenler

Tarihî romanların birey ve toplum yaşamı üzerinde nasıl bir etki gücüne ve işlevsel değere sahip olduğunu anlamak amacıyla, mevcut durumuyla ilk örnekleri arasında oluşan farka ve onları birbirinden ayırtan temel etkenlere kısaca değinmek yararlı olacaktır. Zira söz konusu bu etkenler, aynı zamanda tarihî romanların toplumsal-kültürel bellek kavramıyla ilişkisinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu anlamda konuya öncelikle tarih-roman ilişkisinin kuramsal altyapısını ortaya koyan Macar araştırmacı Georges Lukács’ın görüşlerine yer verilerek başlanabilir. Ona göre göre *klasik tarihî roman* olarak da adlandırılan bu alt biçimin mimarı, Walter Scott’tır. *Waverley* (1814) isimli romanıyla Scott, bu konuda bir milat oluşturmuş, hatta XVII.-XVIII. yüzyıllarda kaleme alınan tarih konulu roman örneklerini bile geride bırakmayı başarmıştır (2008, s. 21). Taner Timur, Scott’ın başarısını, o tarihte yaşanan klan ilişkilerini kurmaca bir metne etkili biçimde yansıtabilmiş olmasıyla ilişkilendirir. Zira İskoçya’da 1745 yılında patlak veren Jakoben Ayaklanması’nın konu alındığı *Waverley*’de, İngiliz feodalitesinde yaşanan çözülme sonrası Norman-Sakson karışımı bir topluluğun ortaya çıkışı ve dönemin kültürel, toplumsal yapısı anlatılır (1991, s. 196). Öte yandan Lukács, yalnızca dekor bakımından tarihsel olduklarına inandığı önceki tüm tarih içerikli roman örneklerini, *sözde tarihî romanlar* (*les romans pseudo-historiques*) olarak tanımlamaktadır (2008, s. 21). Fransız araştırmacı Louis

Maigron da Lukács gibi Scott'tan önce eserlerinde tarihî unsurlara yer veren Mme. de Scudéry, Seigneur de la Calprenède, Horace Walpole gibi yazarların klasik tarihî roman mantığından uzak bir yere konumladıklarını iddia emektedir (1912, s. 3).

Bu türden tespitlerin ortaya çıkmasına neden olan etkenleri, dünya tarihine yön veren iki önemli olay ve onların sonuçlarıyla ilişkilendirmek mümkündür: Aydınlanma hareketi ve Fransız Devrimi. Georges Lukács, tarihî romanların oluşum ve gelişiminde Aydınlanma sürecinin önemli bir etkiye sahip olduğunu düşünenlerin başında gelmektedir. Ona göre Aydınlanma döneminde tarih yazımı üzerine yapılan çalışmalar, bir yandan tarih olgusunun bilimsel bir niteliğe kavuşmasına etki ederken, öte yandan “toplumsal birlik duygusu” ve “ulus olma” düşüncesine öncülük eden Fransız Devrimi gibi küresel ölçekli bir olayın ideolojik temelini hazırlamıştır (Lukács, 2008, s. 23-28). Öyle ki, birey, toplum, devlet algısı yanında tarih yazımında ve edebî metinlerin içeriğinde birtakım değişimlerin yaşanmasına neden olan bu olayın ve onun doğal sonucu olarak gündeme gelen ulusçuluk düşüncesinin, Walter Scott ve sonrasında kaleme alınacak tarihî roman örneklerinin temel çıkış noktasını oluşturduğu görülmektedir (Argunşah, 2016, s. 11). Nitekim *Tarihsel Roman Üzerine* (2004) başlıklı çalışmasında Turgut Gögebakan bu duruma şu sözlerle açıklık getirmektedir:

Fransız Devrimi ve Napolyon savaşları, ulusçuluk dalgasını Avrupa'da neredeyse bir moda haline getirecektir. 1798 ve 1814 yılları arasında Avrupa'da her ülke şu ya da bu şekilde bir değişime maruz kalacaktır. Uluslar hem Napolyon işgallerinin uyandırdığı intikam duygusu, hem de dönemin genel karakteristiği haline gelen ulusçuluk akımı nedeniyle olayları o güne değin görülmemiş biçimde algılamaya başladılar. Hem ilk tarihsel romanın 19. yüzyılda yazılmış, hem de tarihsel romanın en parlak dönemini 19. yüzyılda yaşamış olması, bu bağlamda bir rastlantı değil, sözünü ettiğimiz sürecin bir sonucudur (2004, s. 19).

Bu noktada René Wellek ve Austin Warren ikilisinin “sanat, hayatı sadece kopya etmez; aynı zamanda ona bir şekil verir” (2019, s. 128) ifadesi üzerinde durulacak olursa, toplumları yönlendirmenin en akılcı yollarından birini oluşturan edebiyatın, dolayısıyla romanın yaşanan toplumsal değişimlerle etkileşime girmesi, hatta zamanla onların taşıyıcı unsurlarından biri haline gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla konu bu yönden ele alındığında, tarihî romanın ortaya çıkışının ve işlevsel amaçlarının yukarıda bahsi geçen tarihsel süreçten bağımsız olmadığı daha iyi kavranmaktadır. XIX. yüzyılda meydana gelen gelişmelerin ardından, tarih olgusu ve yazımı farklı bir araştırma alanı haline gelmiş olsa da, toplumsal değişimlerle sürekli etkileşim içinde olan roman türü, tarih bilimi ile önce olduğundan çok daha yakın bir ilişki içine girmiş ve bu dönüşümle birlikte romana ve roman yazarına farklı sorumluluklar yüklenmesi gündeme gelmiştir. A. Ömer Türkeş, roman ve roman yazarı cephesinde meydana gelen bu değişimi şu sözlerle açıklar:

Bir misyon sahibiydi artık yazar; sadece hikâye anlatıcısı değildi o, bir önceki yüzyılın düşünürlerinin ve makale yazarlarının işlevini de yükleniyordu. Toplum ve toplum felsefesini yansıtacak en elverişli tür olarak romanın kapsamı genişlemiş ve saygınlığı artmıştı. Tarih yazımı ve toplum felsefelerinin pratik anlamda taşıyıcısı romanlardı (2011, s. 91).

Doğal bir seyir içinde tarih ile kurgunun iç içe geçmesine neden olan tüm bu etkenlerin, tarihî roman biçimini ortaya çıkarmak ya da roman yazarına ilişkin algıları değiştirmek gibi sonuçları yanında, tarihî romanları doğrudan etkileyen farklı çıktıkları da bulunmaktadır. Zira bu süreç aynı zamanda tarihî romanların içerik yönünden zenginleşmesini, bunun da ötesinde toplumsal-kültürel bellek olgusu temelinde gerçek yaşama etki eden bir işlevsellik kazanmasını sağlamış ve bu alanda nitelikli eserlerin kaleme alınmasına ortam hazırlamıştır. Bu çerçevede XIX. yüzyıl Fransız edebiyatında *Cinq-mars* (1826), *Notre Dame'in Kamburu* (*Notre Dame de Paris*, 1831), *Parma Manastırı* (*La Chartreuse de Parme*, 1839), *Üç Silahşörler* (*Les trois mousquetaires*, 1844), *Salammô* (1862) gibi eserler, tarihî roman kapsamında değerlendirilmektedir (Juillot, 2017; Hautbout, 2017; Maigron, 1912). Çağdaş Fransız

edebiyatında ise, Patrick Girard, Amin Maalouf, Gilbert Sinoué, Jean-Christophe Rufin gibi yazarların eserleri tarihî roman alanında öne çıkmaktadır. Rus edebiyatında *Taras Bulba* (1835), *Yüzbaşının Kızı* (1836), *Savaş ve Barış* (1869) gibi eserler tarihî romanın en belirgin örneklerini oluşturmaktadır (Skilton, 1977, s. 55). Türk edebiyatına bakıldığında da, bu türe doğrudan ya da dolaylı katkı sunan isimler ve eserleriyle karşılaşılabilir. Sayısı çoğaltılabilecek olmakla birlikte, Namık Kemal'in *Cezmi* (1880), Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeniçeriler* (1871), Halide Edib Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* (1922), Nihal Atsız'ın *Bozkurtların Ölümü* (1946) ve *Bozkurtlar Diriliyor* (1949), Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* (1966) ve *Osmancık* (1973), Kemal Tahir'in *Devlet Ana* (1967) ve *Kurt Kanunu* (1972) gibi romanları bunlar arasında sayılabilir (Argunşah, 2016).

İşlevsel Özellikleri Bağlamında Tarihî Romanların Toplumsal-Kültürel

Bellek Oluşumuna Etkisi

Bütün bu görüş ve tespitler ışığında, tarihî romanların, destan, menkıbe, halk hikâyeleri gibi sözlü/yazılı anlatıların varisi konumunda bulunduğu ve tarih bilimiyle özdeş biçimde tarihî olayları birer malzeme olarak kullandığı ifade edilebilir. Bu bakımdan yakın ya da uzak geçmişte yaşanmış olayların kurmaca eşliğinde aktarılmasında, tarihî romanların tıpkı tarih bilimi ya da varisi olduğu kültürel kaynaklar gibi, etki gücü yüksek bir bilinçlendirme aracı olabileceği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla birbiriyle çelişir gibi görünen iki zıt bütünün (tarih-roman) ortak noktada bir araya gelmesi neticesinde ortaya çıkan tarihî romanlar, "zıtlıkların uyumu" ve "kurmaca gerçeklik" kavramlarını açık biçimde yansıtan melez (hybrid) bir yapı olarak betimlenmektedir (Boutaghou, 2006, s. 84). Bununla birlikte tarih ve roman ikilisinin tarihî roman biçiminin bütünlüğü içinde, birbiriyle eşit konumunda olmadıklarının altı çizilmelidir. Buna göre tarihî romanlarda kurgu her zaman bir adım önde ilerlemekte, gerçekleri temsil eden tarih ise, kurguya sahicilik kazandıran bir malzeme görevi üstlenmektedir. Fransız araştırmacı Jean Molino'nun "tarihî roman, tarihten çok bir romandır" (1975, s. 195) şeklindeki söylemi de bu gerçeği doğrulamaktadır. Bu süreçte kurmaca metinlerden çoğunun ortak bileşeni konumunda yer alan etkileme ve inandırma unsurlarıysa, söz konusu işlevselliğin sağlanması konusunda destek kuvvet oluşturmaktadır. Bu kapsamda tüm tarihî romanlar için geçerli olmasa da, bu türden kurmaca anlatıların işlevsel göndermelerini, biri tartışmalı olmak üzere üç ana başlıkta (öğretmek, yeniden canlandırmak, eğlendirmek) ele almak mümkündür (Aust, 1994'ten aktaran: Göğebakan, 2004, s. 53-54). Bunun dışında tarihî romanları ortaya çıkaran etkenler ve daha önce ifade edilen hususlar temelinde şekillenen bir işlevsellikten bahsedilecek olursa konu, "bilinçlendirme" faaliyetlerine işaret eden başlıklar çerçevesinde genişletilebilir.

Bahsedilen üç temel işlev arasında yer alan "öğretme" işlevinin, üzerinde hemfikir olunmayan, tartışmalı bir varsayım olduğu belirtilmelidir. Zira kesinlik ifade etmeyen, düş gücünün ön planda olduğu böylesi kurgusal bir düzlemde, verilecek bilgilerin gerçekliği, dolayısıyla "öğreme" işlevinin varlığı sorgulanır hale gelmektedir. Ancak etkisi yok denecek kadar az olan bu işlev, öğretmek amacıyla tarihsel bir olayı/olguyu olduğu gibi aktarmak yerine, "yeniden canlandırma" işlevi dâhilinde okurda asgari düzeyde bir tarih bilinci oluşturma düşüncesi üzerine oturtulacak olursa, daha nitelikli bir sonuca ulaşmak söz konusu olabilir. Nitekim edebî metinlerde öğretme odaklı bir yaklaşım benimsemek, kurmaca mantığıyla ters düşmek anlamına gelecektir. Bu görüşü savunanlardan biri olan Tarık Buğra, "edebiyat tarih ile işte bunun için, yaşanan durumun doğru yorumlanmasına ve o duruma karşı doğru tavır takınılmasına yardımcı olmak için ilgilenmektedir" (1988, s. 175) derken, tarihî romanların bilgi vermektense çok, bireysel ve toplumsal bilinçlenmeye katkı sunan bazı sorumluluklar yüklenebileceğine işaret etmektedir. Konu bu açıdan ele alındığında, "yeniden canlandırma" işlevi aracılığıyla, çoğunlukla birey ve toplum nazarında önem taşıyan ilgi çekici tarihî olaylara yer vermeye çalışan tarihî romanların, en azından "tarih bilinci oluşturmaya" ya da "tarihi sevdirmek" türünde amaçlara hizmet ettiği düşünülebilir (Erol, 2012, s. 60). Buradan da anlaşıldığı üzere tarihî romanların

“yeniden canlandırma” işlevinin, tartışmalı bir başlık olan “öğretme” işlevine oranla daha nitelikli ve verimli sonuçlar üretebildiği görülmektedir. Öyle ki, “öğretme” işlevi aracılığıyla doğrudan erişilemeyen faydaya, “yeniden canlandırma” işlevi yardımıyla dolaylı olarak ulaşabilmektedir.

Bütüncül çerçevede düşünülecek olursa, beklenenin ötesinde sonuçların elde edilmesine imkân sağlayan “yeniden canlandırma” işlevi, esas hedefe ulaşmak için başvurulması gereken kullanışlı bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu bakımdan bir ulusun uzak ya da yakın geçmişinde iz bırakmış olayları konu edinen tarihî romanlardan çoğunun, “yeniden canlandırma” işlevi sayesinde, hitap ettiği topluma yönelik olarak bilişsel anlamda “hatırla(t)ma” düzeneklerini harekete geçirdiği savunulabilir. Zira söz konusu düzeneği harekete geçirebilme yetisine sahip olan bu metinler –tarih bilimi kadar olmasa da– hitap edilen grubun toplumsal-kültürel belleğini temsil eden değerler bütünüünün kuşaktan kuşağa aktarılması konusunda katkılar sunabilmektedir. Konuyla ilgili olarak “tarihte yaşanmış olay ve eylemlerin aktarıldığı edebî eserler, nesillerin belleklerine geçmişe ait birtakım değerlerin yerleşmesinde etkili olur” (2012, s. 104) ifadelerini kullanan İbrahim Kavaz’ın, bu söylemiyle tarihî romanların aktarımsal süreğenliği sağlama konusunda sergileyebileceği işlevselliğe dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır.

Tarihî romanların “yeniden canlandırma” işlevinin bireysel ve toplumsal yaşayışa etkilerinden söz edilirken, yukarıda bahsi geçen “hatırlama” eyleminin, toplumsal-kültürel belleğin diri tutulmasında öncelikli bir rol üstlendiği konusu üzerinde durmak yararlı olacaktır. Zira “hatırlama, sürekli bir yeniden inşa etme eylemidir” (Özaloğlu, 2017, s. 18). Bu gerçeği vurgulamak isteyen Jan Assmann’a göre geçmiş, ancak dün ile bugün arasında kurulan duygusal köprünün iki ucunu birleştiren “hatırlama” eylemiyle bugüne taşınabilir ve yalnız bu şekilde birey ve toplum üzerinde geçmişin değerlerini içine alan ortak bir tarih-kimlik-aidiyet bilincinden bahsedilebilir (2018, s. 40-43-74). Benzer biçimde Ahu Tunçel, “her tür kimlik hatırlamayla, dolayısıyla belleğin güçlü ve sürekli taze tutulmasıyla varlığını sürdürebilir” (2017, s. 22) diyerek bu görüşü desteklemektedir. İki uçlu bu bağıntının diğer yakasını temsil eden “hatırlatma” eylemi ise, tarihî romanlar gibi çeşitli kültürel unsurlar yoluyla (dil, din, tarih, gelenekler, tarihî uzamlar, sanatsal unsurlar, ...vb.) birey ve toplum belleğinde işlerlik kazanmaktadır. Nitekim Serpil Oppermann ve George Steiner gibi araştırmacılar, “yeniden canlandırma” yöntemini kullanan tarihî romanların, hem “hatırlama” hem de “hatırlatma” eylemini eş güdümlü biçimde işletebilme yetisine sahip olduğunu düşünürler. Bununla ilgili olarak XIX. yüzyıldan başlayarak yaşanan bazı tarihsel olaylar sonucunda değişen toplumsal alguların alt katmanlara yayılmasında ve orta sınıfın bilinçlendirilmesinde, bu türden edebî eserlerde öne çıkan “hatırlatma” eyleminin önemli bir yer tuttuğunu belirtirler (Oppermann, 2006, s. 55; Steiner, 1971, s. 668). Öte yandan yaşanan olumsuzluklar karşısında aidiyet duyguları körelen, kimlik sorgulaması içine giren toplumlarda, tarihî romanların millî şuuru yeniden canlandırmaya dönük birtakım amaçlar doğrultusunda kullanılabileceğini düşünen Nuri Bilgin ve Baran Dural gibi isimler de bulunmaktadır (Bilgin, 2013, s. 34; Dural, 1991, s. 17). Bu savı farklı bir boyuta taşıyan İbrahim Şirin ise, tarihî romanları, toplumun millî duygularının coşkunlukla yansıtıldığı, ideal toplum tasvirinin yapıldığı *ütopyalar* olarak tanımlar (2000, s. 174). Destan, menkıbe, halk hikâyeleri gibi sözlü/yazılı kültürel aktarım araçları açısından düşünülecek olursa, bu görüşün olağan karşılanması mümkün olabilir, ancak mesele tarihî romanlar olduğunda, bu söylemin tarihî romanların tamamını kapsayamayacağına altı çizmek gerekir. Dolayısıyla, bu tür romanların temel amacının öğretmek veya ideal toplum betimlemeleri yapmak değil, “yeniden canlandırma” işlevi vasıtasıyla, hedef kitlede belli düzeyde bir tarih-kimlik-aidiyet bilinci inşa etmek olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, geçmişinden, ortak değerlerinden kopma tehlikesi içinde olan, toplumsal-kültürel belleğini yitirme tehdidiyle karşı karşıya kalan toplumların, tüm bu değerleri hatırlamalarının, onlara sahip çıkmalarının, tarihî romanlar yardımıyla sağlanabileceği iddia edilebilir (Krulic, 2009, s. 1; Nerimanoğlu, 2014, s. 130). Bu romanların hitap olunan toplumun dışında kalan okurları da içine alacak şekilde göze çarpan bir diğer hedefinin ise,

“yeniden canlandırma” işlevi temelinde tarih bilimini sevdirmek olduğu savunulabilir. İbrahim Kavaz ise, tarihî romanların, tarih bilimi gibi, toplumların geleceklerini inşa etmelerine yardımcı olduğunu, kayda değer veya önem arz etmeyen her türlü tarihî olayın farklı yönlerden ele alınmasına ve anlaşılmasına imkân verdiğini şu sözlerle dile getirir:

Edebî metnin tarihten aldığı malzeme ile aktüel zamanı zenginleştirmesi, uygarlıkların gelişmesine tarihin tuttuğu bir ışıktır. Bunun kurmaca metinler aracılığıyla ortaya konulması, farklı açılardan geçmişin değerlendirilmesi olarak ele alınacağı için önemlidir. Tarihin unutulmuş ve arka plana itilen taraflarının anlatıma dayalı edebî türün imkânlarıyla aktarılması, bahsi geçen dönemlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar (2012, s. 100).

Buraya kadar tarihî romanların “yeniden canlandırma” işlevinin toplumsal-kültürel bellek oluşumu üzerindeki etkilerine ilişkin bazı değerlendirmeler yapılmış olsa da, bu durumun gerçekleşme biçimine dair bir tespit bulunmamıştır. Dolayısıyla tarihî roman ve toplumsal-kültürel bellek ilişkisinin anlatı düzeyinde nasıl gerçekleştiğini göstermenin, bahsedilen eksikliğin giderilmesine ve konu bütünlüğünün sağlanarak çalışmanın amacına ulaşmasına katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Bu bakımdan konuyu kişi, zaman, uzam ve olay örgüsü başlıklarıyla bilinen anlatı unsurları çerçevesinde genişletmenin, arzu edilen amaca ulaşmayı kolaylaştıracağı söylenebilir.

Anlatı unsurlarının ilki olan kişi kullanımının toplumsal-kültürel bellek oluşumu üzerindeki etkilerine geçmeden önce, konuya anlatı kişilerinin tarihî romanlar açısından değerine yer verilerek başlanabilir. Bir eylemi gerçekleştiren temsil eden kişiler, hemen hemen bütün roman türlerinde olmazsa olmaz bileşenlerden birini oluşturmaktadır (Bourneuf ve Ouellet, 1975, s. 159). Konu tarihî roman olduğundaysa, bu bileşen, üzerinde özellikle durulması gereken bir husus haline gelmektedir. Zira tarihî romanlarda kişi kadrosu belirgin biçimde kurmaca ve gerçek kişilerden oluşmalı, aynı zamanda dönemin gerçekleriyle olabildiğince uyumlu şekilde kurguya dâhil edilmelidir. Dolayısıyla ister kurmaca ister gerçek olsun metinde yer verilen anlatı kişilerinin hem fiziksel hem de ruhsal özellikleriyle dış gerçeklikten bağımsız düşünülmemesi gerekmektedir. Nitekim toplum, roman yazarı ve anlatı kişileri arasındaki ilişkiye dikkat çekmeye çalışan Fransız yazar François Mauriac “roman kişileri, romancının topluma kurduğu birleşmeden doğar” (2019, s. 201) derken, bu gerçeğe işaret etmektedir. Şüphesiz burada vurgulanan husus, roman kişilerinin ve roman yazarının, toplumun bir parçası, yansıması olduğu gerçeğidir.

Anlatıda gerçeklik hissini oluşturulabilmesi için toplumsal gerçekliğin tarihî romanlara yansıtılması gerektiği düşüncesi, aynı zamanda anlatı unsurlarıyla toplumsal-kültürel bellek kavramı arasındaki ilişkinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle her bir unsur, birey ve toplum üzerinde oluşturacağı etki hesaba katılarak kurguya dâhil edilmelidir. Bu bağlamda kurmacayla gerçeğin iç içe geçtiği tarihî romanlarda, okurun kendisiyle duygusal bağ kurabileceği kurmaca kişiler yanında, gerçek tarihî şahsiyetlere de yer vermenin, toplumsal-kültürel bellek oluşturmada etkin rol üstlenebileceği varsayılmaktadır. Özellikle yurt sevgisi, fedakârlık, cesaret gibi duygu ve davranışları yücelten, erdemli bir toplum oluşumuna katkı sunan tarihî kişiliklere anlatıda yer verilmesi, bu olumlu duygu/eylemlerin kurgunun imkânları dâhilinde kuvvetle vurgulanması, okurlar nezdinde bazı olumlu neticeler ortaya çıkarabilmektedir. Kişi kullanımında bu hususlara dikkat edilmesi halinde daha önce de değinildiği gibi, birincil düzeyde hitap olunan toplumda tarih-kimlik-aidiyet bilincinin yerleşmesi; ikincil düzeyde, hitap olunan toplumun dışında kalan okurlarda tarih bilimine karşı duyulan ilginin artırılması gibi amaçlara ulaşılması mümkün olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu yaklaşımın hafızalarda yer edinmiş tarihî şahsiyetler hakkındaki kalıplaşmış algıları zedelemeyecek biçimde olabildiğince dikkatli yürütülmesidir. Zira tarihe mal olmuş kişiliklerle ilgili birtakım olumlu-olumsuz kalıplaşmış düşünceler, kabuller söz konusu olabilmektedir. Her ne kadar kurmaca içerisinde birer roman kahramanı hüviyetine kavuşmuş olsalar da, tarihî tanınırlığı olan şahsiyetlerin kullanımında veya

onlarla ilişkili kurmaca durumların hikâyeleştirilmesinde dikkatli olunması gerekmektedir. Bu tür anlatılarda tarihî şahsiyetler hakkında ölçüsüz övgü ya da yergilerde bulunulması ya da kendileri ve çevreleriyle ilgili tarihî kaynaklarla çelişecek bilgilere yer verilmesi, hem hedeflenen amaçlardan uzaklaşılmasına hem de arzu edilmeyen durumların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Öyle ki Gürsel Korat'a göre tarihî romanlarda tarihî kişilikler ve gerçekler hakkında gerçeğe aykırı söylemlerde bulunulması, anlatının eksenini ideolojik ve siyasî bir noktaya kaydırabilmektedir (2009, s. 25).

Tarihî romanlarda, kişilerin yanı sıra zaman ve uzam kullanımının da kültürel sürekliliği sağlama konusunda kayda değer bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu tür anlatılarda "yeniden canlandırma" işlevine başvurulurken, olay örgüsü içinde, önemli sayılabilecek bazı zamansal ifadelerin ve tarihsel değeri bulunan uzamların kullanılması, toplumsal-kültürel bellek inşasında, tarihî olayın içeriği kadar dikkat çekici olabilmekte ve bu süreçte etkin rol oynayabilmektedir. Bu sebeple zaman ve uzam olgularının, tarihî romanların anlatı sistematığı çerçevesinde birbirinden ayrı düşünülmemeyecek düzeyde iç içe geçmiş iki temel unsuru oluşturduğu ifade edilmelidir. Nitekim soyut bir kavram olma niteliği taşıyan, yaşamsal devrimin simgesi konumundaki zaman unsuru, ancak kütle ve hacim bakımından varlığı herkesçe kabul edilen somut nitelikteki uzam olgusuyla birlikte ele alındığı takdirde, varlığını sabitleme ve hissettirme imkânı bulabilmektedir. "Zamanı, sürekliliği içinde inceleyebilmek, dolayısıyla boşlukları ortaya çıkarabilmek için onu belli bir uzama yerleştirmek gerekir" (1991, s. 139) diyen Fransız yazar Michel Butor da bu sözle birinin diğerinden bağımsız düşünülmemeyeceğini doğrulamaktadır.

Zaman olgusu, evreni ve insanı çepeçevre kuşatan, bazı ölçütler vasıtasıyla belirlenmiş kalıplar içerisinde anlamlandırılmaya çalışılan soyut bir kavramı temsil etmektedir. Etkisini yaşamın tüm noktalarında bu denli hissettiren kavram, kaçınılmaz biçimde anlatı türlerini de etkilemekte ve onlara şekil vermektedir. Edward Morgan Forster'a göre olayların belirlenen hedefler doğrultusunda, sebep-sonuç ilişkisi etrafında sistematik olarak düzenlenmesi anlamına gelen olay örgüsü bile, ancak zaman kavramıyla birlikte ele alındığında bir bütünlük oluşturur (2019, s. 28). Bu anlamda kurmaca metinlerin biçimsel-kurgusal yapısını şekillendiren zaman unsuru ve onunla ilintili gelişen olay örgüsü, diğer roman türleri için olduğu kadar, tarihî romanlar için de büyük önem arz etmektedir. Özünde içerdiği tarih olgusunun varlığı dahi, zaman kavramının ve anlatıyı belli bir sistem içerisinde düzenlemek anlamında olay örgüsünün tarihî romanlardaki yeri ve önemini anlatmaya yetmektedir. Her ne kadar kurmaca anlatıların çoğu odak noktası konumunda bulunan kişiler üzerine temelleniyor olsa da, gerek anlatıda yer alan kişiler gerekse her birinin içinde faaliyet gösterdiği uzamlar zaman olgusundan, bunların tamamı ise olay örgüsünden bağımsız düşünülemez.

Öte yandan edebî metinlerde, özellikle tarihî romanlarda gerçeklik algısı oluşturabilmenin, zaman olgusunun yerinde kullanımıyla doğrudan ilişkili olduğu fark edilmektedir. Mehmet Tekin bu durumu, "zaman, olayları doğrulayan, olayların okuyucunun zihninde gerçeksi bir izle yerleşmesini sağlayan bir süreçtir" (2019, s. 125) şeklindeki sözle açıklar. Dolayısıyla destanlardan bugüne gelen süreçte, anlatıya gerçeklik duygusu veren zaman kavramından soyutlanmış neredeyse hiçbir anlatının bulunmadığı iddia edilebilir. Bunun yanı sıra zaman kullanımını aracılığıyla gerçeklik izlenimi oluşturma gayretinin, geleneksel romana oranla tarihî romanlarda çok daha ön planda olduğu görülmektedir. Zira tarihî romanlarda kullanılan kurmaca zaman ifadeleri bile, gerçeği çağrıştıracak biçimde düzenlenebilmektedir. Bu durum aynı zamanda tarihî romanlarda zaman kullanımının toplumsal-kültürel bellek oluşumuyla ilişkisinin nereden ileri geldiğini ortaya koymaktadır.

Bu noktadan hareketle anlatıda yer verilen gerçek/gerçeksi zaman ifadelerinin bu hususta önemli bir görev üstlenebileceği ileri sürülebilir. "Geçmiş" olgusunun, toplumsal-kültürel belleği canlandırıcı bir etkiye sahip olduğuna inanan Maurice Halbwachs, geçmişte iz bırakmış bazı tarihsel olayların

gerçekleşme zamanına sıklıkla yer verilmesinin, hedef toplumun birlikteliğini kuvvetlendirme açısından bir pekiştireç vazifesi üstlenebileceğini savunur (2017, s. 107). Dolayısıyla tarihî romanlarda, geçmişten bugüne toplumun hafızasına kazanmış olaylara işaret eden zamansal ifadelerle yer vermek, kolektif bellek oluşumuna çağrışımsal anlamda katkı sağlayabilmektedir. Pierre Nora'ya göre millî-dinî bayramlar, büyük bir gururla hatırlanan geçmişin şanlı zaferleri ya da bazı ulusların kurtuluşunu simgeleyen bağımsızlık günleri buna örnek gösterilebileceği gibi, toplumların deneyimledikleri acı hâtraları çağrıştıran zamansal ifadeler de bu bağlama dâhil edilebilir (2006, s. 23). Bunlardan bazısı, sonuçları tüm dünyayı ilgilendirmesi sebebiyle, ulusalın ötesinde evrensel bir anlam taşıyabilmektedir. Sayısız örnekleri bulunmakla birlikte, belli başlı tarihsel olayları/dönemleri temsil eden ve toplumların kimisi için iyi, kimisi içinse kötü anıları çağrıştıran 1453, 1789, 1914-1918, 1939-1945, 9 Kasım 1989, 26 Aralık 1991, 11 Eylül 2001 gibi tarihleri, sözü edilen bu zamansal ifadeler arasında saymak mümkündür.

Tarihî romanlarda kullanılan zamansal ifadelerle toplumsal-kültürel bellek oluşumu arasında meydana gelen etkileşimin bir benzerine uzam kullanımında da rastlanmaktadır. Bilindiği üzere yaşamın boşluğa yer bırakmayan işleyişi içerisinde uzam olgusu, varlığı inkâr edilemez yaşamsal bir gerekliliğe ve gerçekliğe sahiptir. Nitekim varlık âlemi zaman olgusuyla kuşatılmış olmasına rağmen, ancak bir uzamın somut varlığında kendine bir yer edinebilmekte, zamanı ve kendini onunla çevreleyip anlamlı bir bütün oluşturabilmektedir. Bu vazgeçilemezlik, kaçınılmaz şekilde anlatı türlerine de yansımaktadır. Buna göre türü her ne olursa olsun, kurmaca bir metinde anlatılanlara gerçeklik izlenimi verebilmek için olayların ağırlıklı olarak gerçek ya da gerçeksiz uzamlarda geçmesi beklenir. "Tamamen hayâl mahsulü bir yer bile tasvir edilse, orası, bilinen yerlere benzetilerek anlatılır" (Aktaş, 1998, s. 142). Kaldı ki konu tarihî romanlar olduğunda, anlatıda bu duygunun oluşturulabilmesi amacıyla kurmaca uzamlar yanında, gerçek uzamlara da yer verilmesi gerekmektedir.

Gerçek yaşamda olduğu gibi kurgusal düzlemde tarihî romanların da vazgeçilmezleri arasında yer alan uzamların, özellikle gerçek uzamların, birey ve toplum yaşamı üzerinde oluşturduğu etkinin, zaman kavramında görüldenden çok daha üst seviyede olduğu söylenebilir. Tarihte yer edinmiş çoğu medeniyetin izlerine, geride bıraktıkları uzamlar vasıtasıyla ulaşılabilmesi ve yine söz konusu toplumların geçmişlerini, kültürel aidiyetlerini ve kimliklerini, çoğu zaman anıtsal değer taşıyan bu tür uzamlarla ilişkilendirmeleri, bu çıkarımın doğruluğunu teyit etmektedir. Zira "mekân grubun izini taşıy ve grup da onunkini" (Halbwachs, 2017, s. 142). Öte yandan Jacques Chevalier "toplumsal mekânın yokluğunda, herhangi bir topluluk kendi kimliğini oluşturacak bir temelden yoksun kalır" (Chevalier'den akt: Özaloğlu, 2017, s. 13) derken, uzamın kolektif bellek oluşturma noktasında üstlendiği etkin role işaret etmekte, böylece yukarıda dile getirilen görüşü pekiştirmektedir. Dolayısıyla buradan Halbwachs'ın deyişiyle "uzamsal bir çerçevede gelişmeyen hiçbir kolektif hafıza bulunmamaktadır" (2017, s. 153) şeklinde bir sonuca ulaşılmaktadır.

Canlılar için ölümün mutlaklığı tüm gerçekliğiyle varlığını korurken, tarihsel ve kültürel açıdan değer taşıyan herhangi bir uzamın, fiziksel mevcudiyetiyle "aktarımsal süreğenlik" hareketinin devamlılığını güvence altına aldığı görülebilmektedir. Öyle ki, tarihsel akış içerisinde dışarıdan bir müdahalede bulunulmadığı sürece varlığını sürdüren "fizikî mekân, şimdiki zamanı aşan, aşkın bir niteliğe sahiptir." (Özaloğlu, 2017, s. 13). Dolayısıyla Pierre Nora'nın *Hafıza Mekânları (Les lieux de mémoire, 1984-1992)* başlıklı eserinde de belirttiği gibi "süreklilik duygusunun kökü mekândadır" (2006, s. 17) denilebilir. Bu nedenledir ki, toplumsal-kültürel sürekliliğin sağlanmasında yadsınamayacak seviyede önemli bir yer tutan bu türden uzamların tarihî romanlarda kullanımına azami hassasiyetin gösterilmesi oldukça önemlidir. Aksi halde tarihsel ve kültürel değere sahip bu uzamların belleklerde oluşturduğu izlerin, gelecek nesillere ulaştırılmadan, zamanın törpüleyiciliği karşısında yok olup gidebileceği unutulmamalıdır. Örnekleri çoğaltılabilecek olsa da, üç semavî din açısından ortak değer addedilen Kudüs, Hristiyanların hac görevlerini yerine getirmek maksadıyla ziyaret ettikleri Efes Antik

Kenti, hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar için dinî-siyasî-kültürel anlamda önem taşıyan Ayasofya bazilikası, kadim medeniyetlerin izlerini taşıyan Mısır Piramitleri, Çin Seddi gibi tarihî yapılar, toplumsal-kültürel belleğin devamlılığına katkıda bulunan uzamlara örnek gösterilebilir.

“Toplumsal hafıza mekânı” olarak nitelenebilecek bu tür uzamlara tarihî romanlarda yer vermenin, gerçek kişilerin ve gerçek zaman ifadelerinin kullanımında görüldüğü gibi, tarih-kimlik-aidiyet bilinci oluşturma, tarih bilimine yönelik sevgiyi/ilgiyi artırma gibi belirleyici etkileri olabilmektedir. Konuyu bu yönüyle ele alan ve nitelikli uzam kullanımının yararlılığına dikkat çeken Nora, bu görüşünü “hafıza mekânları anımsadığımız şeyler değil, hafızanın mayalandığı yerlerdir, geleneğin bizzat kendisi değil, onun laboratuvarıdır” (2006, s. 12) şeklindeki sözüyle açıklar. Nitekim anlatıda yer alan ve tarihsel değeri bulunan bir uzam, okurun zihninde yer edinerek, onda sözü edilen tarihî mekânı yakından gözlemlene merakı uyandırabilir. Okur bu fırsatı elde ettiğinde, dürtüsel olarak anlatıda geçenleri sanki o an yeniden yaşıyormuş gibi zihninde canlandırma eğilimi geliştirebilir. Zira anlatıda hikâye edilen tarihî olaylara şahitlik eden uzamlarla duyuşsal yönden bire bir ilişki içine girilmesi, bugünün tarihî roman okuyucusu için yakın olmayan bir tarihsel dönemi anlamlandırmasının ve idrak edebilmesinin en mantıklı yöntemlerinden birini oluşturmaktadır. Bu aşamada okur için bu imkânı sunma, yani anlatıda geçen tarihî olayların yaşandığı uzamlara yer verme vazifesinin, yazara ait olduğu vurgulanmalıdır. Okur açısından böylesi bir sürecin yaşanabilme ihtimali dahi, toplumsal-kültürel belleğin oluşumunda tarihî romanlarda kullanılan uzamların ne denli etkin bir rol oynayabileceğini göstermek bakımından anlamlı olmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlarda özellikle “yeniden canlandırma” işlevi kapsamında kurguya malzeme oluşturan tarihsel içeriklerin, toplumsal-kültürel belleğin harekete geçirilmesini destekleyecek şekilde tarihî romanlara yansıtılma biçimi üzerinde durulmuştur. Buna karşın bu türden romanların öteki yarısını, yani sanatsal, keyif verici tarafını simgeleyen kurmacanın, tarih-kimlik-aidiyet bilinci oluşturma konusuna sunduğu katkılara değinilmemiştir. Dolayısıyla anlatı unsurlarını uyum içinde kullanarak okuru kurmaca gerçekliğin içine çekebilme yetisine sahip olan tarihî romanlarda, kurgunun yararlanan tarihî olay üzerine temellenmesi kadar, sanatsallığı simgeleyen ayrıntıların anlatıda bulunmasının da bir o kadar önemli olduğu vurgulanmalıdır. Bu bakımdan söz konusu ayrıntıların, okur cephesinde geçmişin bilgisi olarak nitelenen tarih bilimine karşı duyulan ilgiyi artırıcı bir etki oluşturabileceği ifade edilebilir. Zira “roman, tarihin soyut olarak sunduklarını ‘yeniden yaşatma/kurma sanatı’ olduğu gerekçesiyle somutlaştırabilmektedir” (Argunşah, 2016, s. 12). Bu nedenle bir tarihî roman yazarından öncelikli olarak beklenen, okuyucu üzerinde oluşturacağı duyuşsal-bilişsel etkileri öngörerek toplumsal-kültürel belleğe devrim kazandıracak unsurları sanatsallığı elden bırakmadan anlatıya dâhil etmesidir. Bir başka deyişle R. G. Collingwood’un “tarihsel olmayan insan eylemleri” (2017, s. 217) diyerek betimlediği ayrıntıları, ilgi çekici bir üslupla okura aktarmayı amaç edinmelidir. Tarihî nitelik taşımayan tüm bu insanî eylemlere olay anlatımı sırasında oluşan boşlukları doldurmak maksadıyla başvurulduğunu öne süren Beşir Ayyavazoğlu, tarihî olayın bütünlüğüne zarar vermeyen bu ayrıntıları, bir “restorasyon” çalışması olarak nitelemektedir (2014, s. 157). Durum bu açıdan ele alındığında, okurun tarihî olayları, tekdüze bir anlatımın benimsendiği salt tarihsel metinlerden okumak yerine, aynı olayları –bahsi geçen restorasyon çalışması sonucunda birtakım değişimlere maruz kalmış olabileceğini de göze alarak– daha etkileyici bir üslubun benimsendiği tarihî romanlar üzerinden okumayı tercih edebileceği varsayılabilir. Öyle ki bu ihtimalin varlığı, tarihî romanların başta değinilen işlevlerinden bir diğeri olan “eğlendirme” yönünü ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda tarihî romanlarda kurmacanın varlığını vurgulayan bu renkli ve ilgi çekici yönün, aynı zamanda bir sıçrama tahtası vazifesi üstlendiği söylenebilir. Nitekim kurmacanın sürükleyiciliği, “yeniden canlandırma” işlevinin katkısı ve kurgu-gerçek birlikteliğinin bir bütün olarak sunulması sonucunda, gerçeğimsi ve inandırıcı bir metnin ortaya çıkması sağlanmış, aynı zamanda hem hitap olunan toplumun hem de onun dışında kalan okuyucu kitlesinin ilgisini çekme amacına

ulaşmış olur. Bu durumu daha açık ifade etmek gerekirse, çoğu roman türünün ortak noktası sayılabilecek “eğlendirme” işlevi, bir taraftan tarihî romanların “yeniden canlandırma” ve onunla ilintili “bilinçlendirme” faaliyetlerini destekleyici bir güç oluşturmakta, diğer taraftan bu ikisinin uyumlu, eş güdümlü çalışmasını sağlayacak gerekli ortamın oluşmasına imkân tanımaktadır.

Toplumsal-kültürel belleğin inşasına destek veren tarihî romanların işlevsel özelliklerinin uygulanışında gözden kaçırılmaması gereken hususlar olduğu kadar, bu sürecin yürütücüsü konumundaki yazarların da dikkat etmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Bu anlamda yazar, işlenen konunun tarihî gerçeklerle ilişkisini hesaba katarak, olabildiğince dikkatli davranması gerektiğinin bilincinde olmalıdır. Edebiyat eleştirmeni Fethi Naci, bir tarihî roman yazarının, okurun algısında yaşanabilecek değişimleri göz önünde bulundurması ve sorumluluk anlayışı çerçevesinde belirgin hatalar yapmaktan kaçınması gerektiğini, “gerçek kişiler hakkında gerçeğe uymayan sözler ettiremez. Anlattığı dönemle ilgili maddi bilgi hataları yaptıramaz” (1987, s. 35) şeklindeki sözleriyle vurgular. Benzer biçimde tarihî roman yazarının üstlendiği sorumluluğa dikkat çeken Kemal Erol, konuyu genişleterek tarihî romanlarda yazarın üzerinde özenle durması gereken hususları şu şekilde sıralar:

Tarihsel romanlarda tarihsellik ve kurgusallık iç içe geçtiği için yazar, hayal/gerçek karmaşası ihtimaline karşı, yanlış bilgilerden ve kalıp yargılardan kaçındığı oranda tedbir almış sayılır. [...] Sosyal ve fiziki ortamı inanılabilirlik, güvenilirlik ve bütünlük ölçüsünde tasvir eder. [...] Okuyucunun hayal gücünü imkânlar nispetinde harekete geçiren yazar, gereksiz ayrıntılara girmekten ve tarihsel gerçekleri çarpıtmaktan kaçınır. Olay kurgusunda karakter, vaka, yer ve dönem, tarihsel gerçeklikler bakımından birbirleriyle uyumlu olmalıdır (2012, s. 67).

Yukarıda belirtilen şartların yerine gelebilmesiyle yazarın kurgusallaştırdığı tarihsel olay hakkında yeterli bilgi birikimine sahip olması arasında bir koşutluk bulunmaktadır. Dolayısıyla bu noktada tarihî roman yazarının, herhangi bir zorunluluğu olmamasına rağmen, yüklendiği sorumluluk gereğince anlatı içerisinde yer verdiği kişiler/olaylar hakkında tatmin edici seviyede bir bilgi birikimine sahip olması gerektiği belirtilmelidir (Yılmaz, 2000, s. 45). Ayfer Yılmaz, yazarın bu yolu takip ederek ulaşacağı nihaî amacı, başından beri söylenenleri özetleyecek biçimde “mazinin değerlerini hafızalarda canlı tutarak, okuyucusuna tarih şuuru aşlamak, geçmişten dersler çıkararak, geleceğin hatasız inşasına katkıda bulunabilmektir” (2000: 45) ifadesiyle açıklamaya çalışır.

Görüldüğü üzere geçmişin kurmaca metinler yardımıyla günümüze taşınması sürecinde, tarihî kişilikleri/olayları kendi renkli, sürükleyici dünyası içinde sunabilme imkânına sahip olan tarihî romanlar, bahsedilen hususlara dikkat edilmesi halinde, toplumsal-kültürel belleğin devamlılığının sağlanmasında önemli bir bileşen olabilmektedir. Öte yandan ideolojik anlayışların etkisiyle yaşanmamış durumların gerçekmiş gibi anlatıldığı bir mecra haline gelebilme potansiyeline sahip olan bu metinler, geçmişini hesaba çekme veya bir topluluğu gerçekleştirmediği bir eylemden ötürü suçlama aracına dönüşebilmektedir. Dolayısıyla böylesi durumlarda tarihî romanlar, toplumsal algı oluşturma çalışmalarının kullanışlı bir parçası haline gelebilmektedir. Yazarın bu aşamada bilgi yetersizliği sonucu yapacağı hatalar veya ideolojik gerekçelerle kasıtlı olarak gerçekleştireceği müdahaleler, hedef okur kitlesinde olumsuz bir algının oluşmasına yol açabilmektedir (Yılmaz, 2000, s. 65-69). Daha açık ifade etmek gerekirse, bir tarihî roman yazarının bu şekilde davranarak, bir yandan temel amacı tarihi sevdirmek, tarih-kimlik-aidiyet bilinci kazandırmak, toplumsal-kültürel belleğin inşasına katkıda bulunmak olan tarihî romanlara yönelik bir önyargının oluşmasına, diğer yandan farklı toplumlar arasında düşmanca duyguların yayılmasına neden olabileceği ileri sürülebilir. Bu nedenle tarihî roman yazarının, yapacağı istemli ya da istemsiz hatalar neticesinde ortaya çıkabilecek muhtemel sorunları hesaba katarak gereksiz methiye ya da ithamlardan kaçınması gerektiği bir kez daha belirtilmelidir (Kayalı, 1988, s. 169). Bu noktada yazar kadar, okurun da görmezden gelmemesi gereken bazı hususlar

olduğu hatırlanmalıdır. Buna göre bir tarihî roman okuru, bu tür romanlarda gerçeklerden esinlendiğini bilmeli, ancak kurgunun daha ön planda olduğunun ve anlatılanların gerçekliği konusunda bütüncül bir kabulde bulunmaması gerektiğinin bilincinde olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, okurun anlatı boyunca verilen bilgilerin doğruluğunu teyit etmek niyetiyle tarihî kaynaklara başvurma ihtimali bile, tarihî romanlar açısından nihai amaca ulaşıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Tarih, tarihî roman ve toplumsal kültürel bellek ilişkisinde, öncelikle geçmişe ait bilgilerin gün yüzüne çıkarılmasına öncülük eden tarih biliminin, kültürel değerlere ilişkin bilgilere ulaşılması konusunda işlevsel bir görev üstlendiği tespit edilmiştir. Ortak değerlerin “aktarımsal süreğenlik” temelinde gelecek nesillere iletilmesinde, başvurulacak en temel bilinçlendirme ve yönlendirme araçlarından birini temsil ettiği vurgulanmıştır. Buna göre kültür olgusunun yaşatılması, ortak geçmişin korunması, aidiyet bilinci içerisinde ulus olma şuuruna erişilmesi gibi konularda sağladığı imkânlarla toplumsal-kültürel bellek kavramının hayat bulmasına zemin oluşturduğu görülmüştür.

Aydınlanma hareketi, Fransız Devrimi ve ulusçuluk düşüncesi gibi olay ve gelişmelerin tarih biliminin katılığı ile kurmacanın esnekliği arasında bir yer tutan tarihî romanların ortaya çıkışını tetikleyen ana etkenleri oluşturduğu belirtilmiştir. Bu süreçte içerdiği bilgilerle kısmen tarih bilimine kaynaklık eden destan, menkıbe, halk hikâyeleri gibi kültürel kaynakların, aynı zamanda edebî yönleriyle tarihî romanlara temel oluşturduğu, bu nedenle tarihî romanların bu kültürel kaynakların varisi niteliğini taşıdığı saptanmıştır. Bu durum söz konusu sürecin bir parçası haline gelen tarihî romana bir taraftan önemli sorumluluklar yüklerken, diğer taraftan “kurmaca gerçeklik” ve “zıtlıkların uyumu” kavramlarının gerçek anlamını bulmasını kolaylaştırmıştır. Olağan akış içinde tarih ile kurgunun bütünleşmesine ortam hazırlayan tüm bu etkenlerin, tarihî roman biçimini ortaya çıkarmak ya da roman yazarına ilişkin algıları değiştirmek gibi sonuçları yanında, tarihî roman biçimini şekillendiren farklı etkileri olduğu da gözlenmiştir. Öyle ki, bu süreç aynı zamanda tarihî romanların içerik bakımından zenginleşmesine, gerçek yaşama etki eden bir işlevsellik kazanmasına ve bu alanda nitelikli eserlerin kaleme alınmasına kaynaklık etmiştir.

Tarihî romanların işlevsel özellikleri arasında tartışmalı bir varsayım düzeyinde kalan “öğretme” işlevinin, kurmacanın varlığı nedeniyle öne çıkan bir nitelik göstermediği, bununla birlikte şayet “bilinçlendirme” faaliyetleri ekseninde değerlendirilecek olursa, kayda değer bir yapıya kavuşabileceği konusu üzerinde durulmuştur. Öte yandan “yeniden canlandırma” özelliğinin, esas hedefe ulaşma, yani birincil düzeyde “toplumsal-kültürel belleği diri tutma”, “tarih-kimlik-aidiyet bilinci oluşturma”; ikincil düzeydeyse, “tarihi sevdirmek/benimsetme” noktasında çarpan etkisi oluşturan bir değer taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

“Yeniden canlandırma” işlevinin gücü ve anlatı sistematiği içerisinde anlamlı bir bütün oluşturan anlatı unsurlarının etkin kullanımıyla, “aktarımsal süreğenlik” hareketinin devamlılığına katkıda bulunduğu, böylece toplumsal-kültürel bellek konusunda oluşturulmak istenen etkinin daha somut bir zemine taşındığı gösterilmiştir. “Tarih” olgusunun, tarihî romanların “yeniden canlandırma” işlevinin temelini oluşturduğu; türün diğer yarısını temsil eden “kurgu”nun ise, sanatsallığı ve etkileyciliğiyle “eğlendirme” işlevini etkinleştirdiği ortaya konulmuştur. Bu kapsamda “eğlendirme” işlevinin, aynı zamanda “yeniden canlandırma” işleviyle toplumsal-kültürel bellek oluşturma faaliyetleri arasında bir köprü vazifesi üstlendiği anlaşılmıştır.

Tarihî romanların değinilen tüm işlevsel özelliklerinin, ona günümüz okuruna hitap etmenin ötesinde, sıradan ve geçici olmayan bir kurmaca metin olma imkânı sunduğu gözlemlenmiştir. Nitekim geçmiş simgeleyen olaylar/kişiler/uzamlar/zamansal ifadeler yanında, birer ayrıntı olarak SEFAD, 2022; (48): 21-38

nitelenebilecek "tarihsel olmayan insan eylemleri"nin tarihî romanlar bağlamında kurmacaya dâhil edilmesiyle, toplumsal-kültürel bilinç oluşumuna destek olunduğu fark edilmiştir. Tarihî romanların eğlenceli, sürükleyici yönü, bu noktada itici bir güç oluşturarak, bu alt türün kalıcı hale gelmesine yardımcı olmuştur.

Tüm bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sürecinde, bir taraftan bahsi geçen tarihî olaylar hakkında yeterli bilgi birimine sahip olması, diğer taraftan tüm bu bilgileri kurgu-gerçek dengesi içerisinde sanatsal bir üslupla anlatması gereken tarihî roman yazarının, ele aldığı konuların hassasiyeti nedeniyle geleneksel roman yazarlarından kısmen ayrıştığı görülmüştür. Öte yandan her ne kadar tarihsel olaylar üzerine bina edilen metinler olsalar da, tarihî romanların her şeyden önce tarihsel gerçekliği malzeme olarak kullanan birer kurmaca olarak kabul edilmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

SUMMARY

In this study, it is aimed to reveal that historical novels representing the unity of history, society and literature are not only literary texts, but also can play an active role on adoption of some human values related to the individual and society.

In the study, the induction method was used. In this regard, first of all, it was briefly clarified the concept of socio-cultural memory and the relationship between this concept and the science of history. And then it was talked about the factors that reveal historical novels and the effects of these factors on socio-cultural memory formation. Finally, it was mentioned that the functional features of historical novels shaping around especially two main headings (reanimation, and entertaining), can contribute to the continuity of the concept of socio-cultural memory and to the creation of the consciousness of history-identity-belonging. On the other hand, it was shown that the narrative elements (person, time, space, plot), forming the basis of fictional texts, play an active role in the realization of all these activities. Among the functional features of historical novels, it was especially stated that the "reanimation" function contributes directly to the aforementioned purposes and the other functional feature "entertaining" has a meaning only within the scope of "reanimation" function.

When the continuity feature of the concept of "culture" and the effect of the concept on individual and social life are considered together, a new interrelated concept emerges: socio-cultural memory. In this context, it was mentioned that the science of history can be an important socio-cultural memory formation element in terms of transfer of the some human values to the individuals and society.

According to Georges Lukács, Walter Scott is the architect of this sub-form, which is also called as the classical historical novel. In this regard, with his novel *Waverley* (1814), Scott occupies an important place. On the other hand, Lukács defines all previous examples as *pseudo-historical novels* (*les romans pseudo-historiques*), Because he believes that they were historical only in terms of decor. In his eyes, the studies on historiography during the Enlightenment not only affected the development of the science of history, but also prepared the ideological infrastructure of a movement such as the French Revolution. He claimed that this social event and the emerging of the idea of nationalism constitute at the same time the departure point of the historical novel examples. Despite the fact that historiography became a different field after the developments in the XIXth century, the novel genre has entered into a much closer relationship with the science of history than before.

Historical novels represent a hybrid structure reflecting the concepts of "fictional reality" and "harmony of opposites" and emerging as a result of the coming together of two opposite elements (history-novel) which seem to contradict each other. On the other hand, fiction always goes one step ahead in historical novels; and history representing the truth acts as a material giving colors to fiction. In this context, the idea of creating a sense of reality by way of the "reanimation" function in the

historical novel constitutes the main element of the relationship between the narrative elements (person, time, space, plot) and the concept of socio-cultural memory.

Consequently, it has been emphasized that the science of history represents one of the most basic awareness and orientation tools in terms of transmitting common values to future generations on the basis of "cultural continuity". It has been seen that the science of history contributes to the development of socio-cultural memory thanks to its support in matters such as preserving the common past and reaching the consciousness of being a nation in a sense of belonging.

Events and developments such as the Enlightenment movement, the French Revolution and the idea of nationalism constitute the main factors affecting the emergence of historical novels, which occupy a place between the rigidity of science of history and the flexibility of fiction. In this process, it has been determined that cultural resources such as epics, legends, folk tales are not only source of science of history, but also form the basis of historical novels with their literary aspects. Therefore historical novels are defined as the heir of these cultural resources. On the one hand this situation gave important responsibilities to the historical novel and helped to find their real meanings the concepts of "fictional reality" and "harmony of opposites".

It has been also mentioned that the "reanimation" function, which is among the features of the historical novel, has an important effect in terms of "keeping the socio-cultural memory alive" and "creating the awareness of history-identity-belonging" at the primary level; "love/adopting history" at the secondary level. Thanks to the propulsive force of the "reanimation" function and the effective use of narrative elements, the "cultural continuity" movement is preserved. Thus the concept of socio-cultural memory has been built on a more concrete ground. In this context, it has been understood that the "entertainment" function also serves as a bridge between the "reanimation" function and the "socio-cultural memory formation activities".

In the course of all these activities, it has been underlined that the historical novelist, who needs to have sufficient information about the historical events aforementioned should act with a sense of responsibility in the balance of fiction-fact. Nevertheless, it has been emphasized that even so they are texts based on historical events, historical novels should be evaluated as fictions that use historical reality as material.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yok.	Informed Consent:	No participant.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No material subject to copyright is included.

Ethical Statement/Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Fatih Aynacı)

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Atf Bilgisi / Cited as: Aynacı, F. (2022). Tarih, Tarihî Roman ve Toplumsal-Kültürel Bellek İlişkisi Temelinde Tarihî Romanların İşlevsel Özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 21-38. DOI: 10.21497/sefad.1218349

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş. (1998). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Argunşah, H. (2016). *Tarih ve roman*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel bellek*, (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aynacı, F. (2021). *Tarihî romanda gerçeklik: Gilbert Sinoué'nin L'Égyptienne ve La fille du Nil başlıklı tarihî romanlarında kurgu-gerçeklik ilişkileri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ayvazoğlu, B. (2014). Tarih ve roman ilişkisine dair düşünceler. S. Demirkaya (Ed.), *II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (s. 156-158). S. Demirkaya (Ed.). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve kolektif bellek*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bourneuf, R.- Ouellet, R. (1975). *Univers du roman*. Paris: Presses universitaire de France.
- Boutaghou, M. (2006). *Roman historique, novation littéraire et identité culturelle à l'aube du XXe Siècle*. Thèse de doctorat, Université de Limoges, Littérature comparée.
- Buğra, T. (1988). Edebiyat ve tarih. *Argos Dergisi*, (3): 175.
- Butor, M. (1991). *Roman üstüne denemeler*. (M.-S. Rifat, Çev.). İstanbul: Düzlem Yayınları.
- Collingwood, R.-G. (2017). *Tarih tasarımı*. (K. Dinçer, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Dural, B. (1991). *Edebiyatımızın üvey evladı, tarihî roman*. İstanbul: Bizim Gergef Yayınları.
- Erol, K. (2012). Tarih-edebiyat ilişkisi ve tarihî romanların tarih öğretimine katkısı. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 59-70.
- Forster, E. M. (2019). *Roman sanatı*. (Ü. Aytür, Çev.). İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Furrer, P. (2000). Tarihsel romanda tarih bilinci. (İ. Tuna, Çev.). *Tarih ve Toplum Dergisi*, (198), 371-376.
- Göğebakan, T. (2004). *Tarihsel roman üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza*. (B. Barış, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Hautbout, I. (2011). Une légitimation critique du roman historique: l'exemple de Cinq-Mars. *Romantisme*, (152), 131-142.
- Hobsbawn, E. (1999). *Tarih üzerine*. (O. Akınhay, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Julliot, C. (2017). Cinq Mars, d'Alfred de Vigny: le premier roman historique français et la (dé)moralisation du lecteur. *Études françaises*, 53 (3), 27-42.
- Kaplan, M. (1982). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kavaz, İ. (2012). Tarihselcilik anlayışı ve tarihî romanlarda gerçeklik üzerine bir değerlendirme. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi- bilig*, (63), 93-110.
- Kayalı, K. (1988). Türkiye'de tarihsel roman ya da tarihe duygusal bakmak. *Argos Dergisi*, (3): 166-169.
- Korat, G. (2009). Romanda tarih. *Kitap-lık Dergisi*, (129): 23-27.
- Krucic, B. (2009). Roman du peuple, roman des peuples. *Le roman et l'historique. marge et écriture* (s. 27-42). Nantes: Éditions Cécile Default.

- Lukács, G. (2008). *Tarihsel roman*. (İ. Doğan, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Maigron, L. (1912). *Roman historique à l'époque romantique, essai sur l'influence de Walter Scott*. Paris: Librairie Ancienne.
- Mauriac, F. (2019). Romancı ve kişileri. (S. Birsal, Çev.) *Türk Dili Dergisi*, Roman Özel Sayısı I-II, Üçüncü baskı (Birinci basım: Temmuz-Aralık 1964/ 154-159), 201-206.
- Molino, J. (1975). Qu'est-ce que le roman historique. *Revue d'histoire littéraire de la France*, 2 (3): 195-234.
- Naci, F. (1987). *Eleştiri günlüğü*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Nerimanoğlu, K.-V. (2014). Tarihi romanların dili nasıl olmalıdır?. S. Demirkaya (Ed.), *II. Milletlerarası Tarihi Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (s. 129-133). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Haftıza mekânları*. (M. E. Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Oppermann, S. (2006). *Postmodern tarih kuramı- tarihyazımı, yeni tarihselcilik ve roman*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özaloğlu, S. (2017). Hatırlamanın yapıtaşı mekânın bellek ile ilişkisi üzerine. Tahire Erman, Serpil Özaloğlu (haz.), *Bir Varmış Bir Yokmuş- Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* kitabı içinde (s. 13-19). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Skilton, D. (1977). *The English novel: Defoe to the Victorians*. London: Barnes- Noble Publishers.
- Steiner, G. (1971). György Lukács ve şeytanla anlaşması. *Language and Silence* adlı kitaptan (B. Aksoy, Çev.). *Türk Dili Dergisi*, Eleştiri Özel Sayısı II, (234), 662-674.
- Şirin, İ. (2000). Kolektif kimlik inşa aracı olarak tarihi roman. *Türk Yurdu Dergisi*, 20 (153-154), 170-178.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarih yazımı üzerine yeniden düşünmek*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Tekin, M. (2019). *Roman sanatı- romanın unsurları*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Timur, T. (1991). *Osmanlı-Türk romanında tarih, toplum ve kimlik*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Tunçel, A. (2017). Tarihi yazmak: unutturmak ya da unutturmamak. Tahire Erman, Serpil Özaloğlu (haz.), *Bir Varmış Bir Yokmuş- Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* kitabı içinde (s. 21-25). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tural, S.-K. (1976). Tarihin romanlaştırılması. *Töre Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, (59), 14-17.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Sükrü Halûk Akalın (hızl.).
- Türkeş, A. Ö. (2011). Romana yazılan tarih. *Edebiyatın Omzundaki Melek* kitabı içinde (s. 81-148). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wellek R.- Warren, A. (2019). *Edebiyat teorisi*. (Ö. Faruk Huyugüzel, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Wilson, E. (1971). Edebiyatın tarihsel yorumu. (C. Üster, Çev.). *Türk Dili Dergisi*, Eleştiri Özel Sayısı II, (234), 710-719.
- Yılmaz, A. (2000). Tarihi roman üzerine. *Bilge Dergisi*, (24), 42-49.